
EGY VÉDELEMRE ÉRDEMES MÉSzkŐ ELŐFORDULÁS A DUNA MENTÉN, BÁTA KÖZSÉGBEN

HÁGEN ANDRÁS¹

A b s z t r a k t

Ezen tanulmány a földtudományi természetvédelem egy lehetséges célpontjáról íródott és alapvetően a Mohácsi-szigeti, várpusztai mészkőkibukkanásról szóló munka folytatása (KONKOLY S. 2009, HÁGEN A. 2008, 2010). Sajnálatosan a tanulmány tárgyát képező bátai dolomitos mészkő már nem bukkan felszínre, ugyanis azt mesterségesen eltemették. Ezért a képződmény fejlődéstörténetének megértéséhez elengedhetetlen az egykor ott kutató geológusok jegyzeteit felhasználni. Eredményeiket összevettem saját vizsgálati eredményeimmel. Egyik fő célom a bátai mészkőkibukkanás beillesztése volt a Kárpát-medence miocén korának tektonikai eseménysorába, a másik pedig a földtudományi természetvédelem alkalmazásának lehetőségei ennek a különleges képződménynek az esetében, bemutatva, hogy miért is fontos a megőrzése az utókor számára.

Kulcsszavak: Báta, Bátai dolomitos mészkő, földtudományi természetvédelem

1. KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK

Dél-Magyarországon sok helyen felszínre bukkannak középidői rétegsorok a fedő konszolidálatlan fiatal üledékek alól. Az ilyen korú rétegek egy része eléri a felszínt, míg néhány a közvetlenül a felszín alatt húzódik vékony fiatal üledékréteg(ek) alatt. Ezen kibukkanások közül sok még a felszínen volt a XX. sz. közepéig, de időközben antropogén hatások következtében eltűnt. Egyik ilyen előfordulás a Baranyai-dombság és a Sárköz találkozásánál elhelyezkedő Báta település határában kibukkanó dolomitos mészkő lejtő is, amelyből napjainkban a felszínen sajnálatosan még törmelék sem lehet találni. Így kénytelenek vagyunk az egykor terepen járt geológusok eredményeire hagyatkozni.

Az első kutató, aki a képződményt megemlítette Id. LÓCZY L. (1912) volt. Álláspontja szerint a bátai és a kisköszegi jobb parti magaslatokat a lösznél keményebb idősebb kőzetek alkotják, és szerinte ez a vonulat átterjed a Duna bal partjára is. LÓCZY L.-t követően VADÁSZ E. (1913) egy 1912-es – termálvíznyerési céllal mélyült – kutatófúrás kőzetmintái alapján a rétegsort a mecseki kagylós-mészkővel azonosította, és a bátai vonulatot a Mecsek északi vonulatával „déli mezozoos vonulat” néven összekapcsolta. A község területén az 1912-ben mélyültön kívül 1956-ban, 1969-ben és 1976-ban is mélyült vízmű kút, amelyek mindegyike dolomitos mészkövet tár fel. Tektonikai és erő-

---

¹SZTE TTK Tanárjelölt MA Földrajzi modul, hagen13@freemail.hu

ziós szempontból TELEGDI ROTH K. (1929) – elsősorban VADÁSZ E. eredményeit felhasználva – megállapította, hogy a Zengőben tetőző vonulattól északra és délre elhelyezkedő magaslatok a kréta végén és a harmad időszakban erősen lepusztultak, a gránitmagig erodálódtak, csupán néhány szigettrögben – mint pl. éppen a bátai –, valamint a Villányi-hegységben bukkannak fel az idősebb mezozoos rétegek. Ezt követően legközelebb KASZAP A. (1963) vizsgálta a bátai mészkövet, kutatásának célja a Baranya megyei mészkőkibukkanások (Szederkény, Váripusztá, Báta stb.) újrvizsgálata és ismertetése volt. Megállapította, hogy a község területén a triász képződmények dolomit formájában felszínre bukkannak. Egy évre rá SZEDERKÉNYI T. (1964) vizsgálta a területet. KASZAP A. vizsgálatát igazolva megállapította, hogy Bátán kristályos dolomit található a 633. számú ház pincéjében (*1. ábra*), illetve hogy ettől délre egy az általa létesített lejtakna vastagpados dolomitot és mészkövet ér el (sajnálatosan ezt az 1964-ben készült lejtaknát a község megszüntette). Később 1984–1985-ben a MÉV mélyített egy szerkezetkutató fúrást, amely lehatolt a kristályos paláig (*1. táblázat*). A terület mészkőkibukkanásait újabban még FORINTOS V. – WILHELM Z. (1998) és WILHELM Z. (2001) vizsgálta azok társadalmi-gazdasági hatásait fókuszba állítva.

1. táblázat. Az 1984 – 85-ben mélyült K-15-ös jelzésű MÉV mélyfúrás vázlatos rétegsora

0,0–11,60 m H (holocén)	iszapos homok, agyag
11,60–40,0 m Q (negyedidőszak)	agyag, homokos agyag
40,00–532,40 m r_{T2} (középső triász)	Dolomit, Siklósi Formáció alsó-, Rókahegyi Dolomit Tagozata. Anizuszi.
532,40–731,80 m hh_{T2} (középső triász)	szürke mészkő, mészmárga, alul evaporitos tagozat. Hetvehelyi Formáció (342,10-532,40 m az evaporitos van). Anizuszi.
731,80–962,40 m w_{T1} (alsó triász)	márga, homokos agyag, homokkő. Werfeni Formáció
962,40–1000,20 m j_{T1} (kora triász)	Jakabhegyi Homokkő Formáció
1000,20–1022,60 m c_{P2} (?) (paleozoikum)	Cserdi (?) Formáció
1022,60–1067,00 m g_{P1} (paleozoikum)	Gyűrűfői Riolit Formáció
1067,00 m BA^{PZ} (paleozoikum)	gneisz, csillámpala, Baksai Komplexum (?)

A 2003-ban a területen végzett újabb geofizikai kutatás a KBFI-Triász Kft. nevéhez fűződik. SZENTHE I. és munkatársai fő feladata volt geofizikai kutatásokkal újabb víznyerési helyek felderítése a területen. Két területen végezték kutatásaikat, Bátán és a Mohácsi-szigeten lévő Leneskerten (a másik elfeledett triász időszaki földtani képződmény, a váripusztai közelében). Méréseik során megerősítették, hogy – az 1961-es, valamint az 1984-85-ös MÉV fúrás geofizikusai által már ismertetett – bátai dolomitos mészkő a Duna alatt is folytatódik DNy-i irányban Váripusztáig, valamint hogy a vonulat egyes helyeken megközelíti a felszínt. Továbbá kimutattak még vízelvezető üregeket is. A eredmények összegzésén túlmenően SZENTHE I. is fontosnak tartja az újabb vizsgálatokat.

További kutatások a terepen már nem történtek. A képződmény térképi megjelenítését illetően a Magyar Állami Földtani Intézet által készített (2005, szerk. GYALOG L.) Magyarország földtani térképén feltünteti a bátai mészkövet, de mint a Mísini Formációcsoporthoz tartozó tagját, és nem mint önálló formációt, amely a formációcsoporthoz tartozna. Ugyanakkor a MÁFI másik új kiadványában, a BUDAI T. – GYALOG L. (2009) által szerkesztett Magyarország földtani atlasza országjáróknak című munkában már nincs feltüntetve az előfordulás. Tehát ennek pontos rétegtani besorolása ma is bizonytalan.

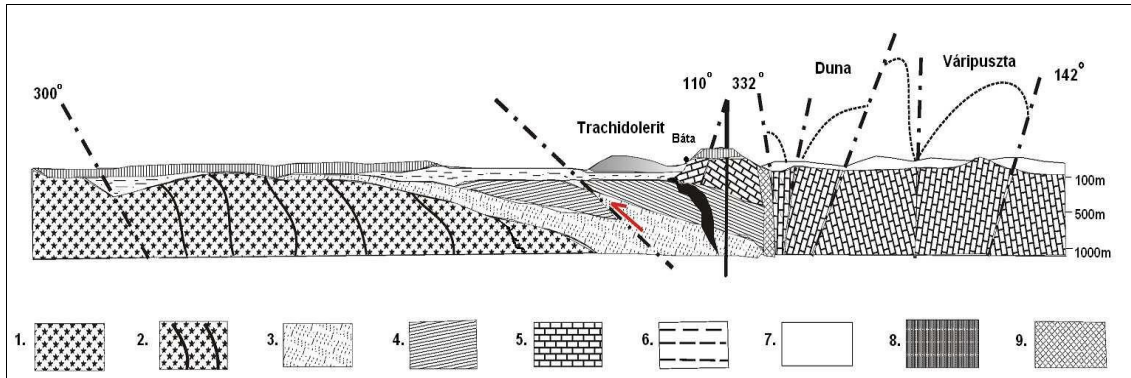
2. EGY „ELFELEJTETT” MÉSzkŐKIBUKKANÁS

Látható tehát, hogy egy kevésbé ismert és ismertetett, sőt „elfelejtett” képződményről van szó, amelynek ismeretanyagát jó lenne megőrizni az utókor számára, és lehetőség szerint közzétenni. Ez a feladat ma már elsősorban a földtudományi természetvédelemre vár. Vizsgálatom célja ezért egyrészt a méltatlanul elfeledett bátai mészkőkibukkanásról a kutatók által készített jegyzetek, beszámolók ismertetése és összegzése. Mivel ezek hiányosak, az egykori lito- és biosztratigráfiai vizsgálatokat saját eredményeimmel is kiegészítem. A rétegsor vizsgálatára az 1960-as évek végén a Csóka-hegyen egy 22 m-es mélységet elérő lejtaknát is mélyítették, ám napjainkban sajnálatosan további adat nem nyerhető a rétegekből, mert a lejtaknát bezárták, ugyanis a helyi lakosság összefüggésbe hozta az akna kialakítását a hegy megcsúszásával.

A lejtaknában észlelteik szerint a kőzet anyaga barnásszürke, rétegzetlen, vastagpados, enyhén kristályos dolomit, dolomitos mészkő.

Ősmeradványok nem találhatók benne. Besorolása litosztratigráfiai alapon a Villányi-hegység Siklósi Formációjába történt (SZEDERKÉNYI T. 2005). A kőzet kora – a földrajzilag közeli váripusztai mészkőkibukkanáshoz hasonlóan – a triász időszak alsó-anizusi alemeletének középső része (*1. ábra*). A váripusztai mészkőkibukkanáshoz hasonlóan itt is pozitív gravitációs anomáliát mértek a kutatók (SZEDERKÉNYI T. 1964). SZEDERKÉNYI T. (2005) szerint az itteni rétegben nem figyelhető meg töredezettség, tektonikai igénybevétel.

1. ábra A bái és a váripusztai kiemelkedések földtani szelvénye

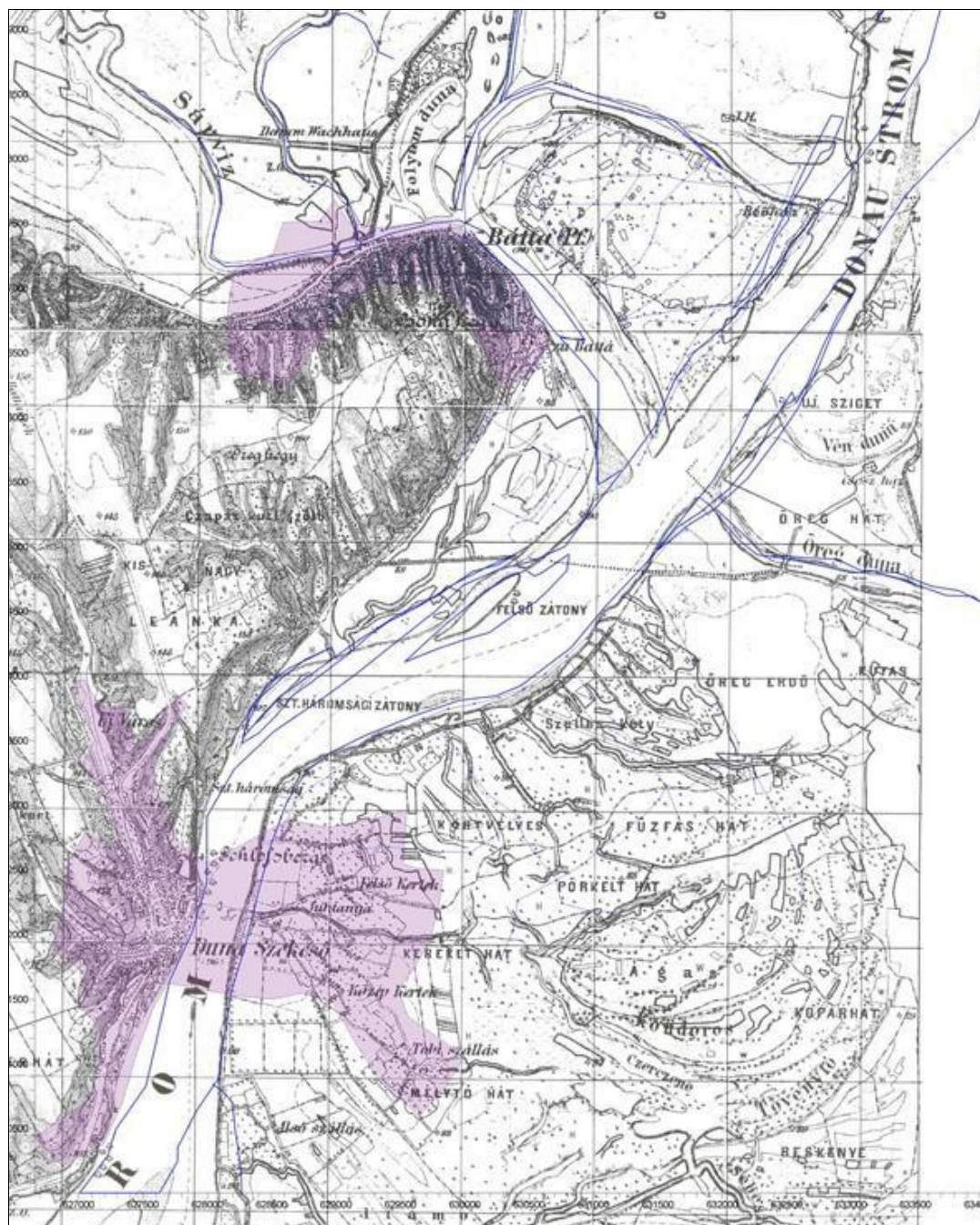
Forrás: SZEDERKÉNYI T. 1964 nyomán szerkesztette KONKOLY S. 2009

Jelmagyarázat:

1 – gránit; 2 – kataklázos gránit; 3 – felső-permi homokkő; 4 – jura rétegek; 5 – triász anisusi mészkő; 6 – pannon rétegek; 7 – alluviális üledékek; 8 – lösz; 9 – diszlokációs öv

Akár csak a váripusztai szirt esetében, itt is megállapítható volt, hogy a mintegy 20 millió éve megkezdődött geomorfológiai inverzió 2,5 millió éve a Duna–Tisza közének nyugati felén, valamint a Duna jobb partja mentén megállt (HÁGEN A. 2010). Így a felső-pannonban (pliocénben) leülepedett, még konszolidálatlan üledékek eltérő mértékben lepusztultak, így került újra felszínre a bái mészkő (JÁMBOR Á. 1998). A váripusztai szirttel ellentétben ezt még a negyedidőszakban sem öntötte el a Duna, mert a terület süllyedése csekély mértékben tovább folytatódott. SZENTHE I. (2003) vizsgálatai szerint az I. és a II. katonai felmérés térképein a Duna még közvetlenül a bái mészkő-kibukkanásnak ütközött, és csak az 1859. évi vízrendezések során, a folyókanyarulatok átvágásával került mai medrébe (2. ábra).

2. ábra 1859-ben készült térkép Báta és környékéről, valamint a Duna árteréről. A lila szín a part fal változásait jelzi

Forrás: SZENTHE I. 2003

A váripusztai mészkőszirt megőrzésén kívül (amelynek védetté nyilvánítását Vadász E. 1962-ben sikertelenül kezdeményezte) kívánatos lenne a bátai előfordulás megőrzése is. Két okot is fel lehet sorolni, ami miatt ez fontos lenne: az első annak a földtani folyamatnak a jelentősége, amit a képződmény bemutat, a második az előfordulás egyediségét illusztrálja. Az első okot illetően elmondható, hogy a bátai és a váripusztai kibukkanás nagyon jól szemlélteti a 20 millió évvel ezelőtt megkezdődött geomorfológiai inverziót (ezen túl adalékul szolgál a Kárpát-medence 220 millió évvel ezelőtti földtörténeti fejlődésének menetéről). Ami a második okot illeti, megállapítható, hogy a kibukkanás egyedi kifejlődésű, annak ellenére, hogy litosztatigráfiaiag nagyban hasonlít a Siklói Formációra. Ennek megnyilvánulása, hogy GYALOG L. (2005) ugyan ábrázolja a képződményt Bátán, de rétegtanilag a Misinai Formációcsoportba sorolja (ugyanakkor egy négy évvel később megjelent földtani atlaszban (BUDAI T. – GYALOG L. 2009) sajnos már nem is ábrázolják ezt a réteget). Végül a bemutatathóságot tekintve már vannak előzmények, ugyanis már SZEDERKÉNYI T. (2005) említi, hogy a MÉV kialakított a lejtaknán kívül egy bemutatóhelyet is a 633. számú ház pincéjében (3. ábra). Itt a teljes oldalfalat a triász időszi dolomitos mészkő alkotta.

3. ábra. A 633. számú ház pincéjében talált mészkicsapódás

Forrás: fotó HÁGEN A. 2008

Sajnálatosan az idők során elveszett ez a lehetőség, ezáltal az oktatást és majdan esetleg a turizmust is elősegítő bemutatóhely. Ha már nem is nyílna lehetőség az akna újranyitására, legalább a pincét kellene olyan állapotba hozni, hogy látogatható legyen.

Egy jövőbeli részletes bemutatás azonban a terület földtani újrvizsgálását igényli. Ezeknek az újabb kutatásoknak főképpen a Misinai Formációsoporton belüli rétegtani (litosztratigráfiai, biosztratigráfiai, kronosztratigráfiai) vizsgálatokra vonatkoznának.

3. IRODALOM

- BUDAI T. – GYALOG L. (szerk.) 2009: *Magyarország földtani atlasza országjáróknak 1:200 000.* – Magyar Állami Földtani Intézet alkalmi kiadványa, Budapest, 248 p. <http://www.mafi.hu/mafi/hu/node/2570>
- FORINTOS V. – WILHELM Z. 1998: *Történeti és természetföldrajzi adatok Bata fejlődésének elemzéséhez.* Földr. Ért. XLVII. 2., pp. 157-172.
- GYALOG L. (szerk.) 1996: *A földtani térképek jelkulcsa és a rétegtani egységek rövid leírása* – MÁFI Alk. Kiadv. Budapest, 171 p.
- GYALOG L. (szerk.) 2005: *Magyarország fedett földtani térképéhez (az egységek rövid leírása) 1:100 000.* – Magyar Állami Földtani Intézet térképmagyarázó, Budapest, 53. p. <http://www.mafi.hu/mafi/hu/node/9>
- HÁGEN A. 2008: *Elfeledett földtani örökségek.* – SZTE JGYPK SZTTK Szakdolgozat, Szeged, 40 p.
- HÁGEN A. 2010: *Földtudományi természetvédelem gyakorlati alkalmazása a Mohácsi-szigeten.* – Kézirat. SZTE TTIK Természetföldrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged, 12 p.
- JÁMBOR Á. 1998: *A magyarországi kvarter (negyedidőszaki) képződmények rétegtanának áttekintése.* In: BÉRCZI I. – JÁMBOR Á.: *Magyarország geológiai képződményeinek rétegtana.* MOL Rt.–MÁFI, Budapest, 518 p.
- KASZAP A. 1963: *A Dél-Baranyai mezozoós szigettrögök.* – Földtani Közöny 93. 4. pp. 440–450.
- KONKOLY S. 2009: *Mezozoós alaphegységi kibúvás Vári-pusztán.* – PTE Szentágotthai János Szakkollégium, Pécs, 16 p.

- LÓCZY L. 1912: *A Villányi- és a Báni-hegység geológiai viszonyai*. – Földtani Közöny XLII. pp. 45–56.
- SZEDERKÉNYI T. 1964: *A baranyai dunamenti mezozoós szigettrögök földtani viszonyai*. – Földtani Közöny 94. 1. pp. 27–32.
- SZEDERKÉNYI T. 2005: *Ma már nem látható, jelentős kőzetkibúvások Tolnában és Baranyában a Duna mentén*. In: BUGYA T. – WILHELM Z.: *Tanulmányok Tóth Józsefnek*. Pécsi Tudományegyetem Földtudományi Doktori Iskola, Pécs, pp. 209–215.
- SZENTHE I. 2003: *Adalékok a Mohácsi-sziget földtani felépítéséhez*. – Kézirat. <http://www.free-web.hu/chunch/index.php?include=eset/cikk&PHPSESSID=4b22-da30bbbf5977bc5a6935ec860f#fej>
- TELEGGI RÓTH K. 1929: *Magyarország geológiája I. A magyar föld és az azt környező területek hegyszerkezetének kialakulása*. Danubia Könyvkiadó, Pécs, 173 p.
- VADÁSZ E. 1913: *A Zengővonulat és a környező dombvidék földtani viszonyai*. In: *A Magyar Királyi Földtani Intézet Évi Jelentése 1913-ról*. pp. 336–352.
- WILHELM Z. 2001: *Az Alsó-Duna-vidék településeinek fejlődésében szerepet játszó természeti tényezők vizsgálata*. In: Tóth J. – Wilhelm Z. (szerk.): *Konzerváció, modernizáció, regionalitás a Dél-Dunántúlon I. kötet*. PTE-KÖM, Budapest-Pécs, 145 p.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A munka során nyújtott segítségért köszönetemet fejezem ki Dr. Horváth Gergelynek az ELTE TTK Földrajz- és Földtudományi Intézete Környezet- és Tájföldrajzi Tanszékének főiskolai tanárának, valamint Dr. Szederkényi Tibornak.